

اندیشه و زندگی در صحیفه سجادیه

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدحنیف طاهری*

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدسالم محسنی**

اشاره

صحیفه سجادیه کتاب «چگونه اندیشیدن، چگونه پرستیدن و چگونه زیستن» و کتاب زندگی و عمل است. این کتاب شریف که دارای ۵۴ دعا و به مثابه دائرةالمعارف شیعه است، از سوی چهارمین امام شیعیان حضرت زین العابدین علی بن الحسین علیه السلام به ما رسیده است. اگرچه صحیفه سجادیه در قالب دعا تجلی یافته است، ابعاد و زوایای مختلفی دارد که مهم ترین ابعاد آن، بُعد معرفتی و معنویت بخشی است؛ بنابراین صحیفه، تنها یک کتاب دعا نیست، بلکه کتاب جامعی است که به تبیین بنیادی ترین و ارزشمندترین حقایق الهی و انسانی (ارزش های والای اخلاقی، عرفانی، حقوقی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی) در قالب دعا پرداخته است. این نوشتار به دو موضوع مهم در صحیفه سجادیه می پردازد: اصول اعتقادی اسلام و اصول مهم سبک زندگی اسلامی.

الف) اصول اعتقادی اسلام

۱. اصل توحید و خداشناسی

بی گمان مهم ترین و بنیادی ترین اصل اعتقادی و جهان بینی اسلامی، توحید و خداشناسی است. تبیین امام سجاد علیه السلام از توحید و خداشناسی در صحیفه سجادیه فوق العاده است. امام در این باره تعبیرات ژرف و بلندی دارد که بایسته است مورد دقت اهل فکر و نظر قرار گیرد. مضامین و

* دکتری اندیشه معاصر مسلمین جامعه المصطفی العالمیه.

** دکتری فلسفه اسلامی و مدرس جامعه المصطفی العالمیه.

مفاهیم این جملات عالی و عمیق، در طرح «سبک زندگی اسلامی» و بهره‌گیری انسان مسلمان از آن کمک شایانی می‌کند. حضرت در فرازی از دعایش خداوند را اینگونه توصیف می‌کند: «أَنْتَ الَّذِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا وَأَنْتَ الَّذِي جَعَلْتَ لِكُلِّ مَخْلُوقٍ فِي نَعْمِكَ سَهْمًا وَأَنْتَ الَّذِي عَفُوهُ أَعْلَى مِنْ عِقَابِهِ وَأَنْتَ الَّذِي تَسْعَى رَحْمَتُهُ أَمَامَ غَضَبِهِ وَأَنْتَ الَّذِي عَطَاؤُهُ أَكْثَرُ مِنْ مَنَعِهِ وَأَنْتَ الَّذِي لَا يَزَعُجُ فِي جَزَاءٍ مَنْ أَعْطَاهُ وَأَنْتَ الَّذِي لَا يُفْرِطُ فِي عِقَابٍ مَنْ عَصَاهُ؛^۱ خدایا، تویی که رحمت و علمت همه چیز را فراگرفته و برای تمام مخلوقات از نعمت‌های خود سهمی قرار داده‌ای و تویی که عفو از عقابت برتر و بالاتر است و پیوسته رحمت‌ات بر غضب‌ات چیره است و بخشش‌ات از امساک و منعات بیشتر است و تویی که هرگز از بندگان روزی خوار خود عوضی نخواسته‌ای و تویی که در کیفر کردن متخلفان، از اندازه در نمی‌گذری».

درحقیقت این مضامین جامع، بلند و امیدبخش، سیمای زیبایی از خداوند به تصویر می‌کشد که با تصویر مرسوم موجود از خدا در اذهان مردم متفاوت است. امام در فراز بعدی این دعا خداشناسی را در سطح دیگری طرح می‌کند: «أَنْتَ الَّذِي وَصَفْتَ نَفْسَكَ بِالرَّحْمَةِ، فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَارْحَمْنِي، وَأَنْتَ الَّذِي سَمَّيْتَ نَفْسَكَ بِالْعَفْوِ فَارْحَمْنِي عَنِّي؛^۲ خدایا، این تویی که خود را به رحمت ستوده‌ای، پس بر محمد و آل محمد درود فرست و بر من رحمت آر و این تویی که نام اقدس خود را بخشاینده گذاشته‌ای، پس عفو را شامل حالم بفرما». خدای بزرگ و مهربانی که به توصیف وصف‌کنندگان در نمی‌آید: «اللَّهُمَّ يَا مَنْ لَا يَصِفُهُ نَعْتُ الْوَاصِفِينَ؛^۳ خدایا، ای کسی که هرگز هیچ‌کس نتوانسته تو را بستاند». درواقع بزرگی و عظمت او به اندازه‌ای است که زبان انسان از توصیفش عاجز است.

۲. اصل نبوت و تکریم مقام پیامبر اکرم ﷺ

مضامین برخی از دعا‌های صحیفه نشان از مقام بلند شجره طیبه نبوت، به‌ویژه مقام شامخ پیامبر اکرم ﷺ دارد. امام سجاده عليه السلام در نیایش خود با خداوند، مقام والا و با عظمت پیامبر صلی الله علیه و آله را

۱. فرازهای اول و دوم دعای شانزدهم.

* تمامی ارجاعات به فرازهای مختلف دعا‌های صحیفه سجاده، بر اساس کتاب صحیفه کامله سجاده (همراه با پیام‌ها پاسخ‌گوی نیازها)، ترجمه و شرح سیدحمید فتاحی انجام شده است.

۲. فراز پنجم دعای شانزدهم.

۳. فراز اول دعای سی و یکم.

اینگونه بالا می‌برد: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ نَبِيَّنَا صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَقْرَبَ النَّبِيِّينَ مِنْكَ مَجْلِسًا، وَ أَفْكَنَّهُمْ مِنْكَ شَفَاعَةً، وَ أَجْلَهُمْ عِنْدَكَ قَدْرًا، وَ أَوْجَهُهُمْ عِنْدَكَ جَاهًا؛^۱ خداوند، پیامبر ما را در روز قیامت مقرب‌ترین پیامبران قرار ده و در شفاعت از امت، مقبول‌ترین شافعان بگردان و در قدر و منزلت در بالاترین مرتبه جای ده».

این بیان حکیمانه امام سجاد علیه السلام در وصف پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، بیان‌کننده این است که آن حضرت برترین آفریده عالم هستی است؛ بنابراین از منظر اندیشه اسلامی و شیعی در کل نظام آفرینش، وجود مبارک پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است که اشرف همه آفریده‌ها، انسان‌ها، انبیا و اولیای الهی است. امام در این فراز از دعایش از خداوند متعال درخواست می‌کند پیامبر اعظم را از همه پیامبران، مقرب‌تر و شخصیت اول عالم ممکنات و کائنات قرار دهد. از اینجا معلوم می‌شود آن حضرت برترین آفریده هستی است و به همین دلیل لقب «سیدالانبیا» به ایشان اختصاص دارد.^۲ تعبیرات ژرف و حکیمانه امام درباره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، ضمن اینکه تجلیل و تکریم از مقام برتر و شخصیت بی‌مانند آن حضرت در عالم آفرینش است، تعلیم قدرشناسی و سپاس‌گزاری به پیروان آن حضرت و امت اسلامی است تا منزلت و مکانت والا و بی‌نظیر آن حضرت را پاس دارند و همیشه از روح قدسی ایشان در زندگی یاری بطلبند. به‌راستی مقام اول نظام هستی و جهان کائنات زینده شخصیت بی‌مانند پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است؛ بر این اساس تعبیر «أَقْرَبُ النَّبِيِّينَ مَجْلِسًا» دعای مستجابی است که بیان‌کننده برتری مکانت و عظمت وجودی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله میان سایر پیامبران است. البته بدیهی است منظور از «قرب به خدا» قرب مکانی نیست، چنان‌که قُرب اعتباری و قراردادی همانند درجه‌های که امروزه گاهی به افراد اهدا می‌گردد و هیچ چیزی به انسان اضافه نمی‌کند، نیز نیست، بلکه مراد از قرب به درگاه خدا، عبارت است از رشد حقیقت وجودی انسان به طوری که این کمالات منجر به توسعه وجودی او می‌شود.^۳

۱-۲. مهم‌ترین صفات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در امر تبلیغ دین

تیین مهم‌ترین و برترین صفات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، موضوع دیگری است که در صحیفه سجاده بدان توجه شده است: «اللَّهُمَّ فَضِّلْ عَلَى مُحَمَّدٍ أَمِينِكَ عَلَى وَحْيِكَ، وَ نَجِّبِكَ مِنْ خَلْقِكَ، وَ

۱. فراز چهاردهم دعای چهل و دوم.

۲. ر.ک به: محمدحنیف طاهری، سبک زندگی مؤمنانه در صحیفه سجاده: بررسی تحلیلی مبانی و اصول و مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، ص ۱۵۰ - ۱۵۴.

۳. حسن ممدوحی کرمانشاهی، شهود و شناخت (ترجمه و شرح صحیفه سجاده)، ج ۳، ص ۳۶۰-۳۶۱.

صَفِيكَ مِنْ عِبَادِكَ، إِمَامِ الرَّحْمَةِ، وَ قَائِدِ الْخَيْرِ، وَ مِفْتَاحِ الْبِرِّكَ، كَمَا نَصَبَ لِأَمْرِكَ نَفْسَهُ ... وَ حَارَبَ فِي رِضَاكَ أَسْرَتَهُ وَ قَطَعَ فِي إِخْيَاءِ دِينِكَ رَحْمَهُ، وَ أَقْضَى الْأَذْنِينَ عَلَى جُحُودِهِمْ وَ قَرَّبَ الْأَقْضِينَ عَلَى اسْتِجَابَتِهِمْ لَكَ، وَ وَالَى فِيكَ الْأَبْعَدِينَ وَ عَادَى فِيكَ الْأَقْرَبِينَ وَ أَذَابَ نَفْسَهُ فِي تَبْلِيغِ رِسَالَتِكَ...^۱ خداوندا، بر محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درود فرست که فرد مطمئن و امین تو و برگزیده خالص تو از میان آفریدگانت و برگزیده بزرگوارت از میان بندگانت می‌باشد. او پیشوای رحمت، پیش‌آهنگ پیروانش در خیر و نیکی و کلید برکت و فرونی نعمت است. چنان‌که خودش را برای اجرای فرمانت پیاداشت و به تمام ناراحتی‌ها و اذیت‌ها در این راه به‌خاطر تو تن داد و در دعوت به سوی تو به طور آشکار، از خویشاوندانش شروع کرد و برای کسب خشنودیات با قبیله خود [قریش] جنگید و برای زنده‌کردن دین تو از خویشاوندانش قطع ارتباط کرد و با نزدیکان به‌خاطر انکارشان دوری کرد و با دورترین‌ها به‌خاطر اینکه تو را قبول داشته و اطاعتات می‌کردند، نزدیک می‌شد و با ملاک قراردادن تو، با دورترین‌ها دوست و با نزدیکان دشمن می‌گشت و برای رساندن رسالت تو، خودش را به رنج و زحمت می‌انداخت».

۳. اصل امامت و جایگاه ممتاز امامان معصوم عَلَيْهِمُ السَّلَام

امامت در فرهنگ و اندیشه اسلامی و شیعی، از نظر سیاسی و اجتماعی اهمیت بسیاری دارد. از امامان معصوم عَلَيْهِمُ السَّلَام در صحیفه سجادیه در جایگاه خلفای (جانشینان) خداوند، حافظان دین و حجت‌های الهی بر بندگان یاد شده است. حضرت امام سجاد عَلَيْهِ السَّلَام در دعای ۴۷ صحیفه اینگونه به تبیین مقام امامان معصوم می‌پردازد: «رَبِّ صَلِّ عَلَيَّ أَطَّيِبِ أَهْلِ بَيْتِهِ الَّذِينَ اخْتَرْتَهُمْ لِأَمْرِكَ، وَ جَعَلْتَهُمْ خَزَنَةَ عِلْمِكَ، وَ حَفْظَةَ دِينِكَ، وَ خُلَفَاءَكَ فِي أَرْضِكَ، وَ حُجَجَكَ عَلَيَّ عِبَادِكَ، وَ طَهَّرْتَهُمْ مِنَ الرَّجْسِ وَ الدَّنَسِ تَطْهِيراً بِإِزَادَتِكَ، وَ جَعَلْتَهُمُ الْوَسِيلَةَ إِلَيْكَ، وَ الْمَسْلَكَ إِلَيَّ جَنَّتِكَ»^۲ بار خدایا، بر اهل بیت پاکیزه حضرت رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درود فرست؛ هم آنان که ایشان را برای اجرای امر خود برگزیدی و خزاین علم خود و حافظان دینت و جانشینان خود در روی زمین و حجت و رهبر بندگانت قرار داده‌ای و از هر پلیدی و آلودگی به اراده خود پاکیزه فرموده‌ای و همه آنها را وسیله راهیابی به خود و بهشت نموده‌ای». بی‌تردید مهم‌ترین ویژگی‌های حضرات معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام در این تعبیّرات بیان شده است و درواقع امام سجاد عَلَيْهِ السَّلَام با این جملات فاخر، به

۱. فراز دوم دعای دوم.

۲. فراز سیزدهم دعای چهل و هفتم.

معرفی مقام شامخ اهل بیت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرداخته است.

نکته بسیار مهمی که امام در صحیفه به آن توجه کرده است، ضرورت حتمی اصل بنیادین وجود امام معصوم و رهبر الهی در هر عصر و زمان است که نقش رهبری و محافظت از دین را بر عهده دارد: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَيَّدْتَ دِينَكَ فِي كُلِّ أَوَانٍ يَا إِمَامَ أَقَمْتَهُ عَلَمَاً لِعِبَادِكَ؛^۱ خدایا، تو دینت را در هر زمان و هر دیار به وسیله امامی که او را نشانه خود قرارداده‌ای، به پا داشتی». این فراز دعای امام بیان از ضرورت وجود امام معصوم در هر عصر و زمان، از جمله گواه روشن بر وجود مقدس حضرت مهدی عَلَيْهِ السَّلَام در عصر حاضر است.

۳-۱. تبیین صفات شیعیان و پیروان امامان عَلَيْهِمُ السَّلَام

توجه به صفات و ویژگی‌های پیروان اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام از جمله مسائل مهمی است که امام سجاد عَلَيْهِ السَّلَام در صحیفه‌اش بدان پرداخته است؛ شیعیان امامان معصوم چه نشانه‌ها و ویژگی‌های دارند و باید داشته باشند. امام در مقام تبیین صفات شیعیان اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام می‌فرماید: «اللَّهُمَّ وَ صَلِّ عَلَيَّ أَوْلِيَانِهِمُ الْمُعْتَرِفِينَ بِمَقَامِهِمْ، الْمُتَّبِعِينَ مَنْهَجَهُمْ، الْمُتَّقِينَ آثَارَهُمْ، الْمُسْتَمْسِكِينَ بِعُرْوَتِهِمْ، الْمُتَمَسِّكِينَ بِوَلَايَتِهِمْ، الْمُؤْتَمِّينَ بِإِمَامَتِهِمْ، الْمُسْلِمِينَ لِأَمْرِهِمْ، الْمُجْتَهِدِينَ فِي طَاعَتِهِمْ، الْمُنتَظِرِينَ أَيَّامَهُمْ، الْمَادِّينَ إِلَيْهِمْ أَعْيُنَهُمْ، الصَّلَوَاتِ الْمُبَارَكَاتِ الرَّكَايَاتِ النَّامِيَاتِ الْغَادِيَاتِ الرَّائِحَاتِ؛^۲ بار خدایا، بر یاران ائمه آنان که به مقام و منزلت ایشان اعتراف دارند و روش و راه‌شان را پیروی می‌کنند و آثارشان را اسوه قرار می‌دهند و به رشته ولایت‌شان چنگ می‌زنند و امامت‌شان را می‌پذیرند، در برابر فرمان‌شان تسلیم و در اطاعت‌شان می‌کوشند و روزگار حکومت‌شان را انتظار می‌کشند و چشم به سوی آنها دوخته‌اند، درود و رحمت فرست؛ درودهای پربرکت، پاکیزه و فزاینده که هر صبح و شام آنان را فراگیرد».

آنچه در این عبارت مشاهده می‌کنیم، صفات و ویژگی‌های پیروان اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام است که در محورهای ذیل خلاصه می‌شود:

- اقرار و اعتراف به مقامات و ارزش‌های معنوی امامان معصوم که خدای متعال به آنها داده است؛
- تبعیت از آثار و روایات و سیره و سنت باقی مانده از آنها که رمز بقای اسلام و حفظ جهت اصلی دین است؛

۱. فراز پانزدهم دعای چهل و هفتم.

۲. فراز هفدهم دعای چهل و هفتم.

- تمسک به رشته ولایت آنان که رشته اتصال به خدا و رسول خدا و لزوماً بریدن از دشمنان و قطع ولایت جابران و منحرفان است؛
- پذیرش امامت آنان و انکار و طرد امامت جائران که در مقابل ایشان و تحت عنوان طاغوت قرار دارند؛
- جد و جهد و تلاش دایم در اطاعت از ایشان در کلیه ابعاد عبادی، اخلاقی، سیاسی و غیره؛
- در حالت انتظاربودن و منتظر دولت عدالت‌گستر ایشان ماندن.^۱

ب) اصول مهم سبک زندگی اسلامی

در این بخش به برخی از اصول و شاخص‌های مهم سبک زندگی دینی و متعالی که در صحیفه جایگاه و منزلت ویژه‌ای دارند، اشاره می‌شود:

۱. اصل تعلیم و تعلّم

تعلیم و تعلم در سبک زندگی مؤمنانه جایگاهی ممتاز دارد و در صحیفه سجادیه نیز توجه ویژه‌ای بدان شده است. به طور کلی برخی فرازهای دعاهای امام سجاد علیه السلام مؤید رویکرد دینی به موضوع علم و معرفت است. امام سجاد علیه السلام در دعای اول صحیفه می‌فرماید: «وَ الْخَفْدُ لِلَّهِ عَلَيَّ مَا عَرَفْنَا مِنْ نَفْسِهِ... وَ فَتَحَ لَنَا مِنْ أَبْوَابِ الْعِلْمِ بِرُؤُوسِ بَيْتِهِ»^۲ سپاس خدایی را که از ناحیه خویش حقایقی را برای ما شناسانده و با ربوبیتش درهای علم را برای ما گشوده است». از مهم‌ترین دلایل این مسئله که علم و معرفت جنبه الهی دارد و باید به مبنای الهیاتی آن توجه داشت، این است که خدای سبحان معرفت تام و تمام به همه هستی دارد. به تعبیر دیگر خداوند احاطه و اشراف کامل به همه مخلوقاتش دارد؛ از این‌رو خدایی که صحیفه سجادیه از آن سخن می‌گوید، هیچ چیز از چشم بینا و بیدار او مخفی نیست و به تمام اشیاء آگاهی و اشراف کامل دارد: «يَا اللَّهُ الَّذِي لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ...»^۳ خدایا، هیچ چیز در زمین و آسمان بر تو پوشیده نیست؛ چگونه مخفی باشد در حالی که تو خالق همه آنها هستی؟» بر این اساس اگر خداوند عالم مطلق به همه چیز است، انسان باید در تعلیم و تربیت و کسب دانش و معرفت، از علم مطلق او یاری بطلبد.^۴

۱. ر.ک به: محمدحنیف طاهری، سبک زندگی مؤمنانه در صحیفه سجادیه، ص ۲۳۴ - ۲۳۶.

۲. فراز پنجم دعای اول.

۳. فراز اول دعای پنجاه و دوم.

۴. برای مطالعه بیشتر در این زمینه، ر.ک: عبدالله جوادی آملی، مفاتیح الحیاة، ص ۷۱-۸۲.

۱-۱. پرهیز از اظهار نظر بدون علم

یکی از ویژگی‌هایی که در سبک زندگی مؤمنانه صحیفه نامطلوب پنداشته شده است و ردیلتی اخلاقی دانسته می‌شود، اظهار نظر علمی بدون علم و آگاهی است. در فراز سوم از دعای هشتم صحیفه آمده است: «... أَوْ نَقُولَ فِي الْعِلْمِ بِغَيْرِ عِلْمٍ؛ خدایا، پناه می‌برم به تو از اینکه درباره علم [به‌ویژه معارف الهی] بدون علم سخن بگویم». سخن گفتن و اظهار نظر بدون علم، حاکی از جهل و نشان از جهالت گوینده آن دارد. انسان عالم و عاقل باید از گرفتار شدن در جهل پرهیز نماید؛ زیرا جهل یکی از دشمنان پرخطر انسان در زندگی است.

۱-۲. تبعیت از معلم و مرشد

انسان دانش دوست و هدف‌مند نمی‌تواند در زندگی از معلم و مرشد بی‌نیاز باشد؛ از این‌رو می‌کوشد برای خود معلم و مرشد انتخاب کند؛ بنابراین در سبک زندگی دینی وجود معلم و مربی ضرورت دارد و باید معلم و راهنمایی باشد تا انسان را ارشاد کند. امام سجاد علیه السلام در این باره می‌فرماید: «وَوَقَّيْنِي إِطَاعَةَ مَنْ سَدَّدَنِي، وَ مُتَابَعَةَ مَنْ أَرْشَدَنِي؛^۱ خدایا، موفقم بدار که در اطاعت از ناصح مشفق و ارشاد و راهنمایی‌های به حق او بکوشم». مضمون این فراز از دعای امام علیه السلام اشاره به این نکته دارد که انسان، باید نصایح مشفقانه عالمان و آگاهان خیرخواه را بپذیرد؛ زیرا انسان نیاز به ارشاد و راهنمایی‌های خیرخواهانه استادان و عالمان آگاه دارد.

۲. اصل خانواده

توجه به کانون گرم خانواده در سبک زندگی اسلامی اهمیت ویژه‌ای دارد. سلامت معنوی جامعه وابسته به سلامت معنوی خانواده هاست. توجه به والدین، همسر و فرزندان و مراقبت از سلامت جسمی و معنوی و رشد و تربیت آنان از مهم‌ترین وظایف انسان در سبک زندگی اسلامی است.

۲-۱. درخواست علم، خدمت‌گزاری والدین

از بخشی از فراز اول دعای ۲۴ صحیفه سجاده به‌خوبی استفاده می‌شود که اساساً خدمت‌گزاری والدین و تکریم و سپاس‌گزاری از مقام والای آنان، علم و معرفت خاص می‌طلبد. به تعبیر دیگر خدمت‌گزاری والدین، نیازمند نوعی علم است که باید به مدد الهی به دست بیاید. بر این اساس از دیدگاه صحیفه، در واقع تعامل با والدین امری تخصصی است و اینگونه نیست که انسان بدون کسب دانش الهی، از عهده خدمت‌گزاری و قدرشناسی والدین

۱. فراز هشتم دعای بیستم.

برآید. امام سجاد علیه السلام در فراز نخست دعای بیست و چهارم پس از درخواست درود بر پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله، اهل بیت علیهم السلام و والدینش می فرماید: «... وَ أَلْهَمْنِي عِلْمَ مَا يَجِبُ لَهُمَا عَلَيَّ إِلهَامًا، وَ اجْمَعْ لِي عِلْمَ ذَلِكَ كُلِّهِ تَمَامًا، ثُمَّ اسْتَعْمَلْنِي بِمَا تُلْهَمُنِي مِنْهُ، وَ وَقِّفْنِي لِلنُّفُوزِ فِيَمَا تُبَصِّرُنِي مِنْ عِلْمِهِ، حَتَّى لَا يَفُوتَنِي اسْتِعْمَالُ شَيْءٍ عِلْمْتَيْهِ، وَ لَا تَثْقُلَ أَرْكَانِي عَنِ الْحُفُوفِ فِيَمَا أَلْهَمْتَيْهِ؛ خدایا، دانش خدمت‌گزاری آن دو [پدر و مادر] را به قلب من الهام فرما و تمام آگاهی لازم در این زمینه را نصیبم ساز و توفیق به کار بستن آنها را عطا کن و تیزبینی و خبرگی در این آموزه‌ها را روزی‌ام گردان تا کاربرد هیچ‌یک را از کف ندهم و ارکان وجودم هرگز به تساهل و تسامح در دانسته‌هایم مبتلا نگردد».

امام سجاد علیه السلام در این عبارت بر این نکته تأکید می‌فرماید که برای تعامل و رفتار شایسته و مهربانانه با والدین، انسان به نوعی علم و بینش الهی نیاز دارد.

۲-۲. دعا برای بقا، اصلاح و تربیت فرزندان

از دیگر مسائل مهم، اساسی و کاربردی مورد توجه در صحیفه سجادیه، بهره‌گیری از دعا و نصرت الهی برای بقا، اصلاح و تربیت فرزندان است. امام سجاد علیه السلام دعای بیست و پنجم صحیفه را - که دعای آن حضرت درباره فرزندانش است - با این جمله آغاز می‌کند: «اللَّهُمَّ وَ مَنْ عَلَيَّ بِنَاءٌ وَ وُلْدِي وَ بِإِصْلَاحِهِمْ لِي وَ بِإِفْتَاعِي بِهِمْ؛ خدایا، بر من منت گذار و فرزندانم را نگاه‌دار و آنان را فرزندان صالحی قرارده و مرا از وجود آنان بهره‌مند ساز».

امام علیه السلام در این فراز به دو نکته مهم اشاره می‌فرماید: اول: بقا و حیات فرزند و اینکه انسان از نعمت حیات و جوانی و شادابی فرزند بهره‌مند شود. دوم: فرزند اولاد صالح باشد تا انسان از وجود او بهره‌برد. از این فراز نتیجه می‌گیریم انسان باید در موضوع سلامت و اصلاح و تربیت فرزند از خدای متعال یاری جوید و برای تغذیه روحی او در کنار تغذیه جسمی اش تلاش کند؛ زیرا انسان سالم، تربیت‌یافته و اصلاح‌شده می‌تواند برای جامعه مفید واقع شود و مردم از رفتار، گفتار و ظرفیت او استفاده کند. مشاهده می‌کنیم که فرزند ناصالح هم برای خانواده هم برای جامعه مضرّ و موجب شرمساری است.

از آنچه گفتیم به این نتیجه می‌رسیم که حیات و اصلاح فرزندان نیاز به دعا و نصرت الهی دارد که والدین نباید از آن غفلت نمایند.

۳. اصل ایمان‌گرایی

انسان فطرتاً کمال‌جو است؛ زیرا اساساً موجودی تکامل‌پذیر است و کمال‌جویی را دوست دارد.

کمال‌جویی در اندیشه دینی، تنها از طریق ایمان به خدا و پرستش او امکان‌پذیر می‌شود.^۱ از دیدگاه صحیفه، ایمان نشانه‌هایی دارد که پذیرش کتاب آسمانی، تصدیق پیامبران گذشته، کفر به خدایان و معبودهای دیگر و بیزاری از کسانی که غیرخدا را می‌پرستند، از جمله آنهاست. امام سجاد علیه السلام در فراز ششم دعای پنجاه‌دوم به این نکته اشاره نموده است: «أَمَنْتُ بِكَ، وَ صَدَقْتُ رُسُلَكَ، وَ قَبِلْتُ كِتَابَكَ، وَ كَفَرْتُ بِكُلِّ مَعْبُودٍ غَيْرِكَ، وَ بَرِئْتُ مِمَّنْ عَبَدَ سِوَاكَ؛ خدایا، به تو ایمان دارم و پیامبران‌ات را تصدیق می‌کنم و کتاب آسمانی‌ات را می‌پذیرم و به هر معبودی به جز تو کفر ورزیدم و از هرکس که غیر تو را می‌پرستد، بیزارم».

امام سجاد علیه السلام در ابتدای دعای بیستم (دعای مکارم الاخلاق) اولین خواسته‌اش از خدای متعال پس از درود بر پیامبر و اهل‌بیت علیهم السلام، درخواست «کامل‌ترین مرحله ایمان و برترین مرتبه یقین» است: «وَ بَلِّغْ بِإِيمَانِي أَكْمَلَ الْإِيمَانِ، وَ اجْعَلْ يَقِينِي أَفْضَلَ الْيَقِينِ، وَ انْتَهَ بِنَيْتِي إِلَى أَحْسَنِ النَّيَاتِ، وَ بَعْمَلِي إِلَى أَحْسَنِ الْأَعْمَالِ؛ بار خدایا ایمانم را به درجه کامل‌ترین ایمان رسان و یقینم را برترین یقین گردان، و نیت‌ها منتهی ساز و کردارم را به بهترین کردارها تبدیل کن».

با دقت در این مضامین و مفاهیم فاخر و عالی، به این نکته می‌رسیم که در سبک زندگی مؤمنانه و دین‌محورانه صحیفه، برای انسان مسلمان دستیابی به کامل‌ترین مراتب ایمان و یقین و نیکوترین نیت و عمل مورد انتظار است؛ چراکه ایمان و یقین کامل و عمل و نیت نیکوست که سعادت و حریت انسان را در دنیا و آخرت تضمین می‌کند.

فهرست منابع

۱. آذربایجانی، مسعود، روان‌شناسی دین از دیدگاه ویلیام جیمز، چ دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۰.
۲. جوادی آملی، عبدالله، مفاتیح الحیاة، چ صدونودویکم، قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۹۴.
۳. طاهری، محمدحنیف، سبک زندگی مؤمنانه در صحیفه سجاده: بررسی تحلیلی مبانی و اصول و مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، چ دوم، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی، ۱۴۰۱.

۱. مسعود آذربایجانی، روان‌شناسی دین از دیدگاه ویلیام جیمز، ص ۱۳۱.

۴. علی بن حسین علیه السلام، امام سجاد، صحیفه کامله سجادیه (همراه با پیام‌ها پاسخ‌گوی نیازها)، ترجمه و شرح: سیدحمید فتاحی، چ چهارم، قم: میرفتاح، ۱۳۸۱.
۵. ممدوحی کرمانشاهی، حسن، شهود و شناخت: ترجمه و شرح صحیفه سجادیه (ج سوم)، چ اول، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۵.